

Slotreferaat

Véronique Lambert

De organisatoren van dit colloquium stelden een dubbele vraag: hoe zien niet-Vlamingen 1302 en hoe interpreteren of beschouwen ze 'onze' keuze van 11 juli als 'nationale feestdag'? Ik kan me perfect aansluiten bij Claire Billen wanneer ze stelde dat het Masereelfonds veel lef heeft getoond om dergelijke uitdagende stelling naar voren te schuiven. Het is, bij mijn weten, in de hele 2002-hype niet gebeurd. Ik denk dat de bijdrage van Serge Dauchy in het Mercatorfondsboek (over de visie op de Guldensporenslag in de Franse historiografie) hierop de enige uitzondering vormt. Tegelijkertijd wil ik er onmiddellijk aan toevoegen dat de door de organisatoren gestelde vragen niet alleen betrekking hebben op niet-Vlamingen. De vraag hoe Vlamingen 1302 zien en hoe zij aankijken tegen de in 1973 genomen beslissing om op 11 juli het Feest van de Vlaamse Gemeenschap te vieren, is nog altijd aan de orde, zoals vandaag ook is gebleken. Hierbij is het interessant om te zien of en hoe de opvattingen van Vlamingen en niet-Vlamingen betreffende het thema van elkaar verschillen.

De eerste sprekers zijn vooral op de feiten rond 11 juli 1302 ingegaan. Wanneer ik hun referaten overloop, vind ik daarin alleen maar bevindingen terug die algemeen aanvaard worden door het gros van de hedendaagse Vlaamse historici. Gelukkig maar! Indien er een fundamenteel verschil zou zijn in de weergave van de feiten tussen Vlaamse en Franse of Waalse geschiedkundigen, dan zou dat alleen maar betekenen dat zij niet in staat zijn om de gebeurtenissen objectief te bekijken, los van nationale of regionale sentimenten. We weten allemaal dat kort na de Guldensporenslag een Franse en een Vlaamse visie van de feiten is ontstaan (voor het eerst bestudeerd

door Henri Pirenne). De Franse versie, waarin de Vlamingen onterecht van verraad beschuldigd worden, is tenminste tot in de jaren zeventig van de twintigste eeuw blijven verderleven (ik denk hierbij concreet aan de studie van Jean Favier over *Philip le Bel*). Bij de mediëvisten die we hier vandaag aan het woord gehoord hebben, zijn deze 'sentimentele' versies niet meer terug te vinden. En dat kan alleen maar positief zijn.

Uit hun uiteenzettingen is gebleken dat 1302 een zeer complex conflict was waarin economische en fiscale factoren aan de orde waren en de sociale spanningen in de steden (draperiesector) steeds groter werden. Het was echter geen geïsoleerd gebeuren. Overal doken prille manifestaties van ongenoegen op waarin een collectief sociaal bewustzijn tot uiting kwam. Toch was 1302 uniek, in de zin dat het conflict gekoppeld werd aan een politiek-feodaal conflict tussen de koning van Frankrijk en de graaf van Vlaanderen, aan een internationaal conflict tussen de Franse en de Engelse kroon, en aan de oude dynastieke twist tussen de Avennes en de Dampierres. Door dit alles ontstond er een onnatuurlijke alliantie tussen het gemeen (de ambachten) en de grafelijke dynastie.

1302 was belangrijk, uniek, maar toch niet helemaal. Trouwens, één gebeurtenis verandert niet onmiddellijk en fundamenteel de loop van de geschiedenis. De Guldensporenslag kadert in een lang proces dat al veel vroeger begonnen was, nog lang zou blijven nazinderen en uiteindelijk invloed uitoefend heeft op de geschiedenis van de steden binnen en buiten Vlaanderen, op de ontwikkeling van de Europese staten, op sociale evoluties en systemen van volksvertegenwoordiging, op de constructie van naties.

1302 was ook uiterst belangrijk op militair vlak, toch zeker in de zin dat het de allereerste overwinning van voetvolk op een ridderleger is geweest. Het psychologisch effect hiervan mag niet onderschat worden. De overwinningsoes die na de veldslag ontstond, is niet alleen bepalend geweest voor het verdere verloop van de gebeurtenissen, maar lag ook aan de basis van het gevoel van collectieve Vlaamse trots, die – zij het zeer kortstondig: na het vernederende verdrag van Athis-sur-Orge was er geen reden meer om te feesten – aanleiding heeft gegeven tot jaarlijkse herdenkingsfeesten. Tot op de dag van vandaag geeft de veldslag in elk geval nog aanleiding tot een levendig debat tussen specialisten van middeleeuwse militaire geschiedenis.

De Guldensporenslag als symbool kwam in de lezingen uitgebreid aan bod. De romantische geschiedschrijving van de 19de eeuw stond in dienst van de naties die zich aan het vormen waren en zichzelf dienden te legitimeren tegenover hun eigen leden en ten opzichte van de andere naties. Plastische kunstenaars, dichters en romanschrijvers hielpen hier met succes aan mee. De namen Nicaise De Keyzer en Hendrik Conscience zijn verschillende keren vermeld geworden. Ze hebben van de Guldensporenslag een *lieu de mémoire* gemaakt, een pleisterplaats van het geheugen, een herinnerings-

plaats, die een Belgisch-nationale interpretatie heeft gekregen, een sociale én een Vlaams-nationale. 1302, een gebeurtenis uit een ver verleden, werd telkens opnieuw herschreven en gebruikt om het heden op diverse momenten in de geschiedenis te legitimeren. Hetzelfde heeft zich afgespeeld in Frans-Vlaanderen, waar de manier waarop 1302 werd voorgesteld in direct verband staat met de historische context en dus eigenlijk niets zegt over de gebeurtenis zelf, maar alles over de politieke, sociale en ideologische constellatie van het moment van interpretatie.

Uiteraard is 1302 niet de enige mythe. We vinden het fenomeen overal terug. Historische figuren en gebeurtenissen lenen zich tot diverse interpretaties en manipulaties. Ze worden steeds weer gekneed in andere vormen die overeenkomen met de doelstellingen die de promotoren van die figuren of gebeurtenissen willen bereiken. Dit kan zeer onschuldig zijn, maar soms ook zeer gevaarlijk, vooral als historische figuren, gebeurtenissen of oude culturen gebruikt worden om etnische identiteiten te propageren of om territoriale aanspraken te laten gelden. Historici en archeologen kunnen ingeschakeld worden om dergelijke gevaarlijke ideologieën wetenschappelijk te onderbouwen. Het is gebeurd. Het gebeurt nog.

We hoorden vandaag ook heel wat over de Waalse identiteit. Deze werd in de eerste plaats gebaseerd op een diabolisering van de Vlamingen. De 'andere' als constituerend element in de vorming van een nationale identiteit is inderdaad een belangrijk gegeven. Ik kom er straks nog even op terug. De Waalse beweging verschilt in vele opzichten van de Vlaamse: de verbondenheid met het vaderland, met de Belgische natie, is steeds sterk aanwezig geweest (vandaar ook de keuze om het feest van de Waalse gemeenschap op 27 september te plaatsen, een gebeurtenis die rechtstreeks verwijst naar de Belgische revolutie), naast het agressieve anti-element, het stigmatiseren van de Vlamingen. En toch, zo hebben we gehoord, was er aan Waalse kant op bepaalde ogenblikken wel bewondering voor de dappere Vlamingen op 11 juli 1302. De woorden van Jules Destrée werden als illustratie hiervan aangehaald. Dat hoeft natuurlijk niet te verbazen. We weten dat 1302 als Belgisch-nationaal symbool gebruikt en gepropageerd is geworden.

Het publiek heeft vandaag ook meegedebatteerd. Een van de eerste vragen die gesteld werd, was: "waarom kiest men steevast voor veldslagen, oorlogen, militaire confrontaties als symbolen en herinneringsplaatsen?". Ook Verdoodt stelde in de loop van zijn lezing de vraag: "waarom zijn er binnen de Vlaamse beweging nooit pacifisten opgestaan om zich te verzetten tegen dit type van symbool?". Waarom kiest men niet voor een moment van vreugde? Veldslagen als symbolen zien we overal opduiken. Hoe komt dat? Ik denk dat de verklaring eenvoudig is. De gekozen symbolen dienen om een nationaal bewustzijn te creëren of te ondersteunen. Het zijn kapstokken waaraan de nationale identiteit wordt opgehangen. En hoe je het ook draait of keert, een identiteit houdt altijd inclusie én exclusie in. Uitdrukken wat je

bent, tot welke groep je behoort, welke identiteit je hebt, betekent automatisch ook uitdrukken tot welke groep(en) je niet behoort. Om (nationale) identiteit te symboliseren kiest men dan ook altijd voor een moment waarop die confrontatie met de *out-group* tot uiting komt.

Zolang er nationale identiteiten zijn, zullen er nationale symbolen en nationale mythen zijn. Wat is de taak van de historicus hierin? Moeten we de louter demythologiserende toer opgaan? Dat is natuurlijk wat meestal gebeurt en dat wekt vaak verontwaardiging op. Ernest Renan stelde in de 19de eeuw al dat de voortgang van het historisch onderzoek, het ontcrachten van de mythe, een gevaar voor het voortbestaan van de natie inhoudt. Is het de taak van de historicus om hieraan mee te doen? Mijns inziens wel, maar het mag daar niet bij blijven. Het mag niet beperkt blijven tot het demythologiserende aspect alleen, het 'in de vuilbak gooien' van de mythen. Nee. Het is belangrijk dat het proces van natievorming dat hiermee samenhangt, verklaard wordt, dat mensen zich bewust worden van de natievormende functionaliteit van dergelijke mythen. Het werd vandaag gezegd: "welke historicus van aan de mythen ontsnappen?". Geen enkele. Het gebruik of misbruik van het verleden maakt deel uit van universele sociologische processen. Het ontcrachten van mythen alleen brengt dus geen aarde aan de dijk. Het vervangen van de gekozen symbolen door andere, zogenaamd beter passende symbolen, staat alleen maar gelijk aan de creatie van nieuwe mythen. Het herdenken van historische gebeurtenissen kan evenwel ontdaan worden van eng (etnische) nationalistische connotaties. Ze kunnen in een breder kader geplaatst worden en voorzien van nieuwe klemtonen. Voor 1302 concreet denk ik bijvoorbeeld aan de sociaal-emancipatorische betekenis van de laatste decennia van de 13de en de eerste decennia van de 14de eeuw. De kans om deze weg te kiezen lag voor het grijpen in 2002, maar ze werd niet gegrepen door de Vlaamse regering of andere organisatoren van Guldensporenherdenkingen. Ik denk dat het Masereelfonds hier een uitzondering op gemaakt heeft door het zeer uitgebreide programma van lezingen, wandelingen, en andere activiteiten zoals dit colloquium. Vandaag hebben Vlaamse, Waalse en Franse historici bewezen dat ze niet aan de kant blijven staan, maar zich mengen in het debat. En we moeten constateren dat we allemaal ongeveer op dezelfde lijn zitten. We hebben natuurlijk het voordeel dat op dit moment, eindelijk, de Guldensporenherdenkingen symbolisch en ideologisch niet meer zo zwaar beladen zijn als bijvoorbeeld 10 jaar geleden. We bevinden ons ongeveer 30 jaar na de canonisatie van 11 juli 1302. Op dat moment wekte deze *lieu de mémoire* al niet meer dezelfde sentimenten op als in de voorgaande decennia. De steeds verdergaande federalisering van België heeft er bovendien voor gezorgd dat de 11-juli-herdenkingen steeds minder een middel worden, maar veeleer een viering van de verre gaande autonomie die bereikt werd. Er heeft zich een verzakelijking voorgedaan. Om het met de woorden van Jo Tollebeek en Tom Verschaffel te zeggen: 11 juli 1302 is opnieuw een historisch feit geworden.

De keuze van de Guldensporenslag als Feest van de Vlaamse Gemeenschap was, historisch bekeken, geen correcte keuze. 1302 was een complex conflict, maar geen conflict dat geïnspireerd was door nationale sentimenten. De uitkomst van de veldslag heeft echter wel, gedurende een korte periode, nationale (of proto-nationale), collectieve, gevoelens opgewekt. De mythe van de Vlaams-nationale opstand tegen de Franse overheerser kwam tot leven, nam de gedaante van historische werkelijkheid aan, werd opgetekend in kronieken, overgeleverd en kreeg langs die weg het statuut van feit. Het is het proces waarin *lieux de mémoire* worden gecreëerd, het proces van de *invention of tradition*, dat begonnen is op 12 juli 1302. Die traditie bleef verder leven in de historiografie en ging vanaf de 19de eeuw deel uitmaken van het collectieve geheugen van de Vlamingen. Conscience koos voor 1302 omdat het beeld van de collectieve Vlaamse strijd tegen de Franse annexatiepogingen al in de middeleeuwse kronieken was terug te vinden. Die strijd moest een spiegel zijn voor het verzet van de jonge Belgische staat tegen het machtige Frankrijk.

Ik besluit: het onderzoek naar naties, nationale identiteit, nationale symbolen en *lieux de mémoire* zit op een goed spoor. Dat werd vandaag opnieuw bevestigd. Desalniettemin is vandaag ook gebleken dat dit onderwerp nog altijd emoties losweekt, waarbij discussies nogal snel dreigen te vervallen in – excuseer me de uitdrukking – cafépraat, waar de rede totaal weg is en gevoelens overheersen. Daarom moet dit soort van historisch onderzoek steeds en blijvend ondersteund worden door modellen, theorieën en definities die ons door andere disciplines (vooral vanuit de sociologie) worden aangereikt. Dit is het enige wat ik hier vandaag een klein beetje gemist heb. Globaal gezien ben ik echter zeer tevreden met deze studiedag, zowel als Vlaming, als historica, als mediëviste, als onderzoeker van natievormingsprocessen, en als lid van de stuurgroep van het Masereelfonds. Maar staat u mij toe om deze slotwoorden uit te spreken: *D'Internationale zal morgen heersen op aard, L'Internationale sera le genre humain.*

